

נהר הדמעות / לימוד לתשעה באב

בכל שנה ושנה, בעיצומו של הקיץ, עוצר העם היהודי ומביט בצער אל האין, אל החורבן, אל הכאב. אבל מה יעשה האדם היחיד, שבית המקדש והחורבן כבר אינם חלק מההוויה שלו, איך הוא יכאב ויתאבל – ועל מה?
דף זה עוסק בשאלת ההזדהות של היחיד עם כאב האומה.

נהר הדמעות

ביום האחרון של חג הפסח בשנת תר"ה נפטר רבי יצחק מוורקי. לאחר פטירתו, בא בנו רבי מנדל קליש לבקר את ידידו של אביו, רבי מנדל מקוצק.
שאל הר' מקוצק את הבן אם כבר נגלה אליו אביו שנפטר. כאשר השיב הבן בשלילה, אמר לו הר' מקוצק: "אני כבר ראיתיו."
ובסגנונו המיוחד החל לספר:
"עליתי אל העולם העליון, וחיפשתי ושאלתי את מלאכי מעלה – 'הגידו לי, היכן נמצא ר' יצחק' שלנו?"
אמרו לי המלאכים כי הוא נמצא בהיכל גבוה יותר, ולשם אין להם רשות להיכנס.
הלכתי לחפשו בהיכל של ה'אחרונים', אחרוני פוסקי ההלכה. חיפשתי שם בין ה'בית-יוסף' וה'רמ"א' – אך לא מצאתיו שם. המשכתי ועליתי אל ההיכל של האמוראים, מחברי התלמוד. גם שם שאלתי: 'הגידו לי – את יצחק'ל חברי אני מבקש. היכן נמצא?'
'כבר הלך', אמרו לי, 'וכעת הוא נמצא על שפת נהר אחד, לא רחוק מכאן. שמה תמצא אותו.'
"רצתי בכל כוחי", המשיך הר' מקוצק לספר, "עברתי דרך שדה 'חקל תפוחין' המוזכר בכתבי האר"י, ושם ראיתי נהר שוטף, ועל שפתו עמד אביך – ר' יצחק'ל.
מצאתיו נשען על מקלו ומסתכל אל מימיו הזכים והטהורים של הנהר. תפסתי בשרוולו ושאלתי: 'יצחק'ל חברי הנאמן, אהוב רוחי ונפשי, מה אתה עושה כאן?'
השיב: 'רואה אתה את הנהר הזה? אלו דמעותיהם של היהודים שנשפכו במשך כל הדורות. מדמעות אלו נעשה הנהר הזה, הזורם כאן בעולם העליון. עומד אני על שפת הנהר הזה, ואיני יכול לזוז ממנו.'"

לקוח מ**זושא**

מעובד על פי: באהלי צדיקים, פרנקל אליעזר קלמן

- לכאורה, היה צריך ר' יצחק מוורקי ליהנות מ"מנעמי" העולם הבא... אז למה הוא נמצא ב"נהר הדמעות" לדעתכם?
- איפה נמצא "נהר הדמעות"? מה המשמעות של "נהר הדמעות" בעולם העליון?
- האם אתם מזדהים עם בחירתו של הר' מוורקי? הסבירו את תשובתכם.
- מה אפשר לאמץ מההחלטה של הר' מוורקי שלא לעזוב את "נהר הדמעות"?

שותף לצער

בימי מלחמת העולם הראשונה נהרו המוני פליטים יהודים אל עיר הבירה, ורשה. גם רבי מנחם קליש מאמשינוב עקר מביתו לעיר הגדולה. ערב אחד הופיעה בביתו אישה כשהיא רועדת כולה, ובידה כר לנשיאת תינוק. מתוך הבהלה ומתוך הדחק שבדרך נשמת התינוק מן הכר ואבד. דעתה של האישה האומללה נטרפה עליה מרוב צער, והיא צעקה ובכתה בכי נורא. מנדל, משמשו של הרבי, פנה אליה ושאל לרצונה. "אני רוצה שהרבי יחזיר את ילדי שנשמת מן הכר," ענתה. מתוך טירופה חשדה האישה כי הרבי הוא שחטף את הילד. כששמע הרבי את קול הבכי והצעקות ביקש ממנדל להכניס מיד את האישה אל חדרו. כשעמדה האישה על סף חדרו של הרבי השתתקה לפתע. היא הציצה אל הרבי מבעד לאשנב שהיה קבוע בדלת, ושם עמדה כששפתיה נעות וקולה לא נשמע. כך עמדה והקשיבה למה שאמר לה הרבי: "בת ישראל. מנעי קולך מבכי. לבי כואב ועיניי דומעות בדיוק כמוך, אימא מסכנה." זמן קצר אחר כך לקה הרבי בהתקף לב. הזעיקו את הדוקטור הורוביץ, רופאו המסור של הרבי, והוא הרשה לעצמו לשאול: "הלוא כתוב 'וְאֶהְבֶּתְ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ' (ויקרא יט, יח), ואם כן, גם את עצמו צריך האדם לאהוב, ומדוע כבוד הרבי אינו חס על בריאותו?" הדוקטור לא קיבל תשובה על שאלתו, אבל ראה כיצד מרים הרבי את ידיו אל על, בלי שיאמר דבר.

לקוח מ**זושא**

מעובד על פי: באהלי צדיקים, פרנקל אליעזר קלמן

- הצער כמעט ושיתק את הרבי מאמשינוב שנהיה חולה מצערה של האישה - מה בא הסיפור ללמד?
- מה מסמלת, לדעתכם, הרמת הידיים של הרבי בסוף הסיפור?

קינות תשעה באב נקראות בבית הכנסת בישיבה על הקרקע והן חלק מהריטואל שמבקש לשתף את כולם בצער הכללי. הקינה המפורסמת ביותר היא מימי הביניים (המחבר אינו ידוע). מובא כאן חלק ממנה:

אֵלֵי צִיּוֹן וְעִירָהּ, כְּמוֹ אִשָּׁה בְּצִירָהּ,
וְכִבְתּוּלָהּ חֲגוּרֹת שֶׁקַּי, עַל בְּעַל נְעוּרֶיהָ
עֲלֵי אֲרָמוֹן אֲשֶׁר נָטַשׁ, בְּאִשְׁמֵת צֶאֱן עֲדָרֶיהָ,
וְעַל בִּיאת מְחַרְפֵי אֵל, בְּתוֹךְ מְקַדְשׁ חֲדָרֶיהָ

לימים נוספו בתים לקינה זו, ובהם תיאור האסונות שהוסיפו לפקוד את העם היהודי. יהודה לייב ביאלר, משורר וניצול שואה, חיבר קינה על השואה ועל חורבן הקהילות היהודיות באירופה, ובמקומות רבים נוהגים להוסיף קינה זו לקינות תשעה באב (מובאים כאן רק מקצת הבתים):

על נהרות דם ובכי
נקמת ברית בלב שמונה
בקרב גטו ללא רהי
נחשף העז טמיר גבורה

עלי קדוש השם ועם
ועל נקמת דם טהורים
בתעצומות מסרו נפשם
לחמו נפלו הגבורים.

(מתוך "אשדות ימים". ספר שיריו של יהודה לייב ביאלר, ירושלים, תש"ז)

- מה אתם חשים כשאתם קוראים את הקינה העתיקה ולצדה את הקינה החדשה?
- הקינות האלה הן לא אישיות אלא כלליות. האם בימינו, כשלכל אירוע תקשורתי יש פנים ושמות, אפשר עדיין להתחבר לסיפור כללי?

והתוכי יוסי כל היום צרח

והתכפי יוסי - כל היום צרח:
פטר הלך, פטר ברח!
השתקתי אותו: יוסי, מה לך?
והוא באחת: פטר הלך!
נתתי לו מתק עם עלי-שרך -
והוא בלי הרף: פטר ברח!
יוסי יקירי, עלינו להרגע,
אם גם אתה תלך אני אשתגע -
הלילה ישוב פטר ושוב ישרוק לך -
והוא מילל: פטר הלך! -
עצי היער ממרחק אט שממו
והוא נאנח - ועיניו נעצמו -
ופתאם נאלם
ויפל אחרנית מעל-גבי הבד -
ככה נשארתי לגמרי בדרך
בתוך העולם.

אביגדור המאירי, מתוך מחזור השירים: קלומות של גית-רָבֵן, ספרית פועלים,
הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1945.
© כל הזכויות שמורות למחבר ול"אקו"ם

- על מה מקונן תוכי יוסי?
- מה ההבדל בין הקינה הפרטית, כמו זו של תוכי יוסי, לקינה הציבורית?
- האם יש ערך לקינה בימינו? האם אנו עדיין זקוקים לה?

נסיים בדבריו של ברל כצנלסון:

"כל כמה שירבו הישגינו בארץ, וכל כמה שנרבה ונגבר כאן, וגם לכשנזכה ונחיה כאן חיים שאין בהם בושה וכלימה – לא נאמר 'נגאלנו' כל עוד לא תמה גלותנו. כל עוד ישראל פזורים בגלות ונתונים לגזירות ולאיבה ולבזיון ולשמד, כמו בתימן שבאסיה, באלז'יר שבאפריקה, בגרמניה שבאירופה, ולו גם נהנים מ'שיון זכויות' ומחסדי הטמיעה כבצרפת הקפיטליסטית ובסס"ר הקומוניסטית, - לא אשכח, לא אוכל שכוח את יום החורבן, היום האיום מכל ימים, יום גורלנו."

ברל כצנלסון, מקורות לא אכזב

- על מה מתאבל ברל כצנלסון? האם הוא סבור שפעם יסתיים האבל הזה?
- על מה אנחנו יכולים להתאבל בעשור השני של המאה ה-21 כשכבר יש לנו מדינה עצמאית וצבא שמגן עלינו?